



KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

A Trianon-trauma feldolgozási lehetőségei új nézőpontokból

Időszaki kiállítás
az Evangélikus Országos Múzeumban

Az Evangélikus Országos Múzeum *Kihívás és lehetőség – Menekültek a két világháború közötti evangélikus egyházban* című új időszaki kiállítása,¹ mely az *Arbeitsgemeinschaft Museen im evangelischen Raum* nemzetközi múzeumi együttműködésen belüli *Evangelische Migrationsgeschichte(n)* projekt keretében valósult meg, új perspektívából mutatta be, milyen gazdasági és szellemi megújuláson ment keresztül az evangélikus egyház az új határok megrajzolását követő veszteségek után. A protestáns migráció történelmének egyes szakaszait a 17. századtól egészen a 21. századig bemutató nemzetközi projektbe ezáltal tökéletesen beágyazódó hazai kiállítás képes volt közérthetően reprezentálni, mekkora jelentőséggel bírt a Magyarországra menekült evangélikusok egyéni szervező munkája és hivatástudata, melynek köszönhetően ismét virágzásnak indult az egyházi élet. A kiállítás hat evangélikus személy életútján és munkásságán keresztül vette sorra, milyen kihívásokkal szembesült az egyház a trianoni békediktátumot követően és milyen lehetőségei nyíltak az újjászerveződésre.

Az első világháborút követő időszak társadalmi, politikai és gazdasági következményeivel, valamint a Trianon-trauma kérdéskörével számos szerző foglalkozott már, többek között Ablonczy Balázs, Tóth Eszter Zsófia és Bruckner Éva. Ablonczy Balázs és kutatócsoportja a foglalkoztatási kategóriák alapján kimutatta, hogy a trianoni békediktátum után kiutasított rétegek között igen nagy arányban jelennek meg a magas képzettségűek, például az állami tisztviselők és a katonatisztek. A történész továbbá számszerűsítette a Csonka-Magyarország területére menekültek számát. E szerint Erdélyből kétszázezren, Felvidékről kilencvenezren, Délvidékről pedig hatvan-nyolcvanezren érkeztek.² Tóth Eszter Zsófia a Trianon-trauma feldolgozási és túlélési stratégiát családi és egyéni sorsok feltárásán és bemutatásán keresztül elemezte.³ Bruckner Éva a vagon- és barakkvárosokban élők életkörülményeinek feltárásával is foglalkozott. Munkájához a levéltári források mellett Bruckner Győzőné Farkas Gizella memoárjait is felhasználta, melyben olvashatunk a menekülés körülményeiről.⁴

1 A kiállítás két kurátora Harmati Béla László művészettörténész és Kertész Botond egyháztörténész.

2 *Bihari Dániel*: Magyarországra menekültek Trianon árvái. URL: <https://24.hu/tudomany/2019/06/04/trianon-menekultek-vagonlakok-megszallas-nagy-magyarorszag/>: A cikk Ablonczy Balázs, a „Lendület” Trianon 100 Kutatócsoport vezetőjének és munkatársainak kutatási eredményeiről számolt be. A munka a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében zajlott.

3 *Tóth Eszter Zsófia*: Trianoni történetek. Menekülés, újrakezdet. Előretolt helyőrség, 3. évf. 2020. 9. sz. 7.

4 *Bruckner Éva*: Vagon-és barakkvárosok. A trianoni utódállamok menekülteinek életkörülményei. Polgári Szemle, 13. évf. 2017. 1-3. sz. 243-255.

A fent említett nemzetközi projektben hat ország (Németország, Ausztria, Szlovénia, Magyarország, Románia és Franciaország) tizenkét protestáns múzeuma vett részt. A projekt keretében egy nagy közös vándorkiállítás valósult meg, de természetesen mindegyik résztvevő múzeum a saját székhelyén is létesített egy témához kapcsolódó időszaki kiállítást. A magyarországi résztvevőként társuló Evangélikus Országos Múzeum két tényezőre építette időszaki tárlatának üzenetét, a kihívásokra és a lehetőségekre. A 20. század elején Magyarország még ki sem heverte első világháborús veszteségeit, amikor újabb nehézségekkel kellett szembenéznie. A kommunista diktatúra, azaz a Tanácsköztársaság időszaka, a területeket elszakító trianoni békediktátum, majd a véres második világháború, az idegen megszállás, és az ezt követő újabb, de már hosszabb kommunista diktatúra korszaka a 20. századi Magyarországot gazdasági és társadalmi válságba sodorta. A 19. század második felétől kezdve a gyülekezeti élet formálissá vált, problémát jelentett az egyházi iskolák túlzottan világiassá váló szemlélete, a lelkészek pedig inkább hivatalnokokként végezték munkájukat, mintsem lekipásztorokként, sokuk csupán politikai ugródeszkaként tekintett tisztségére. Ennek következtében a gyülekezetek és hívek száma lecsökkent. Ezekre a problémákra rakódott rá a háborút és a forradalmat követő gazdasági összeomlás, a hiperinfláció, ami anyagilag is megingatta az egyházat, mely rákényszerült arra, hogy küldetését újra fogalmazzon.



A tárlat az Országos Evangélikus Múzeum pinceterében (A szerző felvétele)

Az egyház újrászerveződése jelentős kihívásnak bizonyult, a vele való megbirkózást azonban segítette az új határokon túlról érkező evangélikusok munkája, akik tehetségükkel, hűségükkel, kitartásukkal és élni akarásukkal egyenként is hozzájárultak a hitélet felvirágoztatásához. A kiállítás hat személy – öt férfi és egy nő – életútján keresztül mutatta be ezt az áldozatos szervezőmunkát. Köztük szerepelt Bruckner Győző, Deák János, Hamvas József, Huber Etelka, Kendeh-Kirchknopf Gusztáv és Petrovics Pál.

A kalandokkal teli egyéni életutak értelmezését a paneleken található térképek és fotók is segítették. Így ismerhettük meg Bruckner Győző munkásságát, aki Eperjesről menekülve lett meghatározó tanára a miskolci jogakadémiának, ahol sikeres lobbitevékenységet folytatott annak érdekében, hogy a megfelelő anyagi háttér biztosításával felvirágozthasson az intézmény. Emellett megismerhettük, milyen jelentős részt vállalt a Szepesség történetét feltáró kutatásai révén az evangélikus egyháztörténet rekonstrukciójában és ezáltal miért

volt kiemelkedő alakja a cipszerek közösségének,⁵ valamint megtudhattuk azt is, milyen szerep jutott neki a miskolci evangélikus gyülekezet életében.⁶ A lelkészek közül a Sajógömöről származó Deák János, valamint az Erdélyből menekült Kendeh-Kirchknopf Gusztáv és Petrovics Pál egyházszervező munkájáról tájékozódhattak a látogatók, akik megismerhették, miként alakult meg a soproni teológiai fakultás könyvtára, a gyenesdiási lelkészüdülő, illetve a Lutheránia Dalegyesület, és hogyan épült meg Budafokon Sándy Gyula építész közreműködésével a helyi evangélikus gyülekezet temploma. Szintén különleges alakja volt a tárlatnak Hamvas József, Hamvas Bélának, a 20. század egyik legeredetibb gondolkodójának édesapja, aki a pozsonyi deportálások elől menekült Budapestre, hogy aztán sikeres írói és újságírói tevékenysége által elősegítse egyháza lelki és erkölcsi újjáéledését. A kiállítás egyetlen nőalakjaként Huber Etelka, egykori pozsonyi, majd győri diakonissza életútját ismerhették meg a látogatók és ízelítőt kaphattak az evangélikus diakónia történetéből, miközben a nővért gyermekkorától kezdve végig kísérhették azon a viszontagságos úton, mely egészen a diakonissza főnöknői tisztségig vezetett. Ez az életút egyben a trianoni időszak nő történetének egyik egyedülálló szemelvényét képezi.

A kiállításban barangolva a látogatók számos tárgyi emlékekkel is találkozhattak, melyek között megtalálhatták az eperjesi jogakadémia zászlaját 1906-ból, Lord Rothemere, a magyar revíziós politika lelkes támogatója számára készült fotóalbumot, Hamvas József feljegyzéseit, melyek egy teológiai esszét és egy etruszk-magyar témájú drámát is tartalmaznak „lidércnyomás három felvonásban” címmel, vagy a győri diakonissza anyaház zászlaját az olajágat tartó galambbal. Emellett megjelent a budafoki evangélikus templom ezüst-plakettje 1938-ból, Deák János menekültigazolványa 1921-ből, valamint Kendeh-Kirchknopf Gusztáv tábori esperesként végzett szolgálatáért kapott másodosztályú érdemkeresztje 1917-ből. A kiállítóterben Fábry Pál 1926-ban készült grafikája is helyt kapott, mely a Csonka-Magyarország evangélikus egyházának kultúrintézményeit ábrázolta.

A kiállítás egyik fő célja volt, hogy minél szélesebb célközönséget szólítson meg. A kiállítóterben elhelyezett interaktív múzeumpedagógiai játékok⁷ között feltűnt idővonal a bemutatott korszak egyes periódusainak meghatározását, a rövid kvízzjáték⁸ pedig az újonnan szerzett ismeretek elraktározását segítette. A parafatáblán elhelyezett párkereső játék az iskolapadban található térképpel együtt részben érzékenyítő céllal készült, láttatva, mekkora utat jártak be a kiállítás szereplői, milyen akadályokba ütköztek és hogyan találtak megoldást ezekre a problémákra, hogy munkájukat és útjukat tovább folytathassák. A tárlathoz továbbá készült egy felső tagozatos és középiskolás korosztályt célzó, *Hitépítő hídépítők* című, izgalmas, csapatmunkát igénylő, interaktív társasjáték⁹ is, mely elsősorban iskolai osztályok és kisebb diákcsoportok számára készült. A játék célja volt, hogy megtanítsa a társadalom és az egyház kooperációjának szükségességét, továbbá azt is, hogyan alkothatunk egy közösséget, hogyan tehetjük annak munkáját hatékonyvá és a társadalom számára hasznossá, törekedve arra, hogy a múlt értékeit átmentsük a jelenbe, lépést tartva az adott kor változásaival és kihívásaival. A csapatjátékot a soproni Berzsenyi Dániel

5 *Bruckner Éva*: Trianon áldozatai, a „magyar szívű” cipszerek. A „Kik a cipszerek? – A szepesi szász identitás családi emlékei” című kiállítás margójára. Honismeret, 47. évf., 2019/6. sz. 63-67.

6 *Bruckner Éva*: Bruckner Győző, művelődés-, jog-és egyháztörténész. (Híres Emberek sorozat 8.), Tortoma Könyvkiadó, 2016.

7 A múzeumpedagógiai installációkat Kondor Boglárka múzeumpedagógus készítette.

8 A kvízzjátékot Borókay Zsófia, múzeumpedagógus készítette.

9 A *Hitépítő hídépítők* című társasjátékot Kondor Boglárka múzeumpedagógus készítette.



Diákcsoportok interaktív múzeumpedagógiai játék közben (A szerző felvétele)

Evangélikus Líceum 60 diákja próbálta ki elsőként. A foglalkozás nagy sikert aratott a gimnazisták körében.

A kiállítást több diák- és nyugdíjas csoport is meglátogatta, akiket tárlatvezetés, valamint múzeumpedagógiai foglalkozás keretében vezettek körbe a múzeumi kollégák és múzeumpedagógusok. Számos evangélikus gyülekezet szintén nagy érdeklődéssel érkezett a tárlatra az ország különféle helyszíneiről. A múzeum külön hirdette meg a szubjektív tárlatvezetéseket, ahol a kiállítás két kurátora vezette körbe a látogatókat. Ajándékként a múzeumpedagógiai installációk mellett elhelyezett tarisznyából az érdeklődők szabadon magukhoz vehettek egy-egy rövid, vándorlással kapcsolatos idézetet is útravalóként.

A kiállítás üzenete magában hordozta az evangélikus egyház történelmében örökösen fellelhető ciklikusságot, azaz a folytonos kihívásokat, melyekkel az egyháznak minden egyes történelmi korban szembesülnie kellett és szembesülnie kell ma is, melyekre megoldást kell találnia, és amelyek által lehetőséget kaphat a fokozatos megújulásra. A tárlat 2023. június 24. és december 15. között valósult meg az Evangélikus Országos Múzeumban, Budapesten.

Kondor Boglárka

